

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА ІНСТИТУТУ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА НА СЕЛІ У 20-ті - 30-ті рр. ХХ ст.

Досліджується діяльність фонду матері-селянки та інших організацій та установ у справі соціально-економічної підтримки інституту материнства та дитинства на селі у 20-30-ті рр. ХХ ст.

Ключові слова: охорона материнства, дитинство, соціальні виплати, фонд допомоги матері-селянці, спілки товариської взаємодопомоги, каси суспільної взаємодопомоги, колгоспи.

Під інститутом материнства й дитинства автор розуміє історично сформовану форму репродуктивної діяльності, що базується на певному наборі установ, норм і приписів в області народження й виховання дітей.

На початку 20-х років ХХ ст. робота із правового захисту інтересів жінок і дітей виконувалася спільними зусиллями наступних структур - відділами охорони материнства й дитинства, здоров'ї, відділами праці, жінвідділами, професійними й іншими організаціями, у чиї функції входили питання захисту жінок і дітей. Найбільш ефективною ланкою радянської системи охорони материнства й дитинства була робота установ по обслуговуванню вагітних жінок, матерів і дітей.

Завданнями пологодопоміжних установ було надання жінкам лікувальної, консультативної, профілактичної й іншої допомоги. Темпи будівництва подібних установ у місті були значно вище, ніж на селі. Фактично сільська пологова допомога стала розвиватися лише в першій половині 20-х років. Консультації для жінок здійснювали до та післяпологову лікувальну й консультативну допомогу матерям. У сільській місцевості вони були організовані при акушерських або фельдшерсько-акушерських пунктах. Дитячі консультації призначалися для нагляду за немовлятами. Вони займалися переважно санітарною освітою матерів (у них навчали правильно годувати, доглядати за дітьми, знайомили з гігієною матері й дитини).

Дома матері й дитини являли собою установи для самотніх вагітних і годуючи жінок, та сполучали функції родопоміжних і консультативних установ.

Важливим фактором розвитку цих установ стало їх фінансування. З грудня 1921 р. перелік витрат, що підлягали віднесенню на державний кошт, змінився. Обслуговування установ охорони материнства й дитинства було передано у ведення місцевих бюджетів. На утриманні держбюджету залишилися лише установи, що перебували у безпосередньому веденні НКОЗ та обслуговували робітників державних підприємств.

Це рішення породило відмову організацій від участі в утриманні установ з охорони материнства й дитинства, почалося згортання їх мережі. Істотну роль у зміцненні системи охорони материнства й дитинства відіграв XII з'їзд РКП (б), що відбувся у квітні 1923 р. Учасники партійного з'їзду додали будівництву цих установ політичний характер, чим прискорили темпи їх зведення. Рішенням другої наради з охорони материнства й дитинства була змінена структура й функції консультацій. Молочна кухня перетворилася в обов'язкову складову цих установ.

Випуск 35

До функцій консультацій додалося надання лікувальної допомоги, тобто робота із хворими дітьми, та проведення патронажу - обслуговування немовлят та годуючих матерів вдома.

Одним з позитивних здобутків радянської системи стала державна політика соціальних виплат вагітним сільським жінкам, що оформилася наприкінці доби НЕПу. За постановою ВУЦВК та Раднаркому з 11 листопада 1928 р. почалася організація фонду допомоги матері-селянці при всіх СТВ, що мало стати „реальним кроком до забезпечення селянки (малося на увазі – колгоспниці, оскільки допомога одноосібницям, які не були пайовиками кооперативів і не відраховували кошти в каси СТВ, не надавалася. - С.О.) в тяжкий момент її життя – під час вагітності та пологів [1]”.

Кошти фонду допомоги матері-селянці склалися із відрахувань 7200 організацій СТВ по всій Україні, кооперативної системи, місцевого бюджету та самообкладання селян. Так, згідно звіту Луганського окрсоцзабезу від 15 січня 1930 р., з 1 грудня 1929 р. по 1 жовтня 1930 р. із закладених у договір соцзмагання з Артемівським окрсоцзабезом 5000 тис. руб. по фонду «Матері-селянки» було залучено 30000 руб., з них з самообкладання 23800 руб., з місцевого бюджету було виділено 3000 руб. [2]

Згідно обіжника №94 (від 21 лютого 1930 р.), підписаного Наркомом соцзабезпечення – заступником голови ЦК СТВ Покорним та Наркомом охорони здоров'я Канторовичем батрачки, біднячки та середнячки вносилися до обліку окремо по групах, для визначення розміру видачі допомоги (насамперед, з колективного сектору). Встановлювався такий розмір допомоги:

1. при народженні дитини, на придбання для неї різних речей, а саме, сорочок, укривала, простирадла тощо – не більше як 3 руб. (при чому у 1930 р. при оцінці майна боржників ціна укривала вказувалася у торгівельних листах у 22 руб.[3]);

2. на годування немовляти та поліпшення харчування матері-годувальниці – не більше 8 руб.;

3. на переїзд до лікарні або за лікарем, акушеркою у зв'язку з пологами, а в окремих випадках із лікарні додому – в розмірі дійсної вартості потрібних на проїзд витрат, але не більше 3 руб. (відрахування з громадських та кооперативних організацій);

4. на найм потрібної для господарства робочої сили для польових та городніх робіт, коли зазначені роботи припадали на останні 2 місяці вагітності, під час пологів, або на перші 2 місяці після, а також на час хвороби, як наслідок пологів або абортів – як дотацію 10 руб.

5. на часткову оплату хатньої робітниці на час пологів або протягом тижня після них – не більше 3 руб.[4].

Таким чином, взагалі жінка могла отримати лише 27 руб. допомоги по вагітності та пологам.

За п'ятирічним планом на створення фонду допомоги матері - селянці передбачалася сума в 1,5 млн. руб., але внаслідок проведення реорганізації СТВ в селах суцільної колективізації, де утворювались окремі каси колективізованого селянства (ККС), на 1931 р. загальноукраїнський фонд допомоги матері-селянці мав становити 1,3 млн. руб., при чому більша його частина – 650 тис.

передбачалася бути зібраною на Правобережжі. З цього фонду виплачувалося пересічно по 10 руб. – 15 руб. на „випадок” [5].

В місцях, де були кооперативні організації, допомога з фонду матері-селянки видавалася натурою через відповідні кооперативні організації, але вартість речей не повинна була перевищувати 10 руб. [6]. Але за планом передбачалося охопити цим видом допомоги 856 480 жінок на суму 7 548 800 руб., тому для наповнення фондів матері-селянки додатково проводили добровільні збори коштів, зокрема під час спеціальних „місячників зміцнення фонду допомоги матері-селянці”.

Під час подібних „місячників” в містах і селах організовувалися вистави, концерти, платні лекції, збір від яких повністю надходив до фонду, при чому 40 % від цих зборів направлялися в колгоспи для влаштування при колгоспах акушерсько-медичних пунктів [7]. Проте зазначалося, що робота щодо зміцнення та регулярного поповнення фондів допомоги матері-селянці не повинна набувати характер кампаній, а її треба було проводити постійно та систематично.

Втім, реальність відрізнялася від декларацій. На підставі вищевказаної постанови «Про фонди допомоги матері-селянці під час вагітності та пологів» ВУЦВКУ і РНК УССР від 10 грудня 1928 р. нижчезазначені організації повинні були щорічно робити такі відрахування:

Зерноспілка – 200 крб.

Колгоспсекція – 150 крб.

Молочарспілка – 150 крб.

Флодоспілка – 150 крб.

Спілка Робземлісу – 50 крб.

Рибакспілка – 50 крб.

Станом на 14 січня 1930 р. жодна з організацій не перевела гроші до фонду [8].

Секретаріат Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету 14 січня 1930 р. на своєму засіданні відзначав: «Справа організації фондів допомоги матері-селянці перебуває на місцях у незадовільному стані. Всі коопцентри до цього поставилися формально. Недостатня популяризація серед селян існуючих законоположень про зазначені фонди та про значення їх для матері-селянки, не притягнуто до цієї справи активи села, жіндельзбори, КНС, кооперативні та громадські організації, вчительство, Робітземліс тощо. Несвоечасні та недостатні відрахування з боку кооперативних, громадських організацій та державних установ (Бердичевська, Зинов'ївська, Глухівська, Проскурівська, Мелітопільська, Запорізька округи та АМСРР) [9]».

У зв'язку з чим рекомендувалося в газетах «Вісті ВУЦВК», журналах «Червоне село», «Селянка України», «Наймит», «Радянське село» тощо і в місцевій пресі систематично висвітлювати питання допомоги матері-селянці та стан цієї справи на місцях. А протягом травня 1930 р. провести місячник допомоги матері-селянці для популяризації мети і завдання фондів, зосередити увагу громадськості навколо цієї справи.

На влаштування „пологових ліжок” при сільських амбулаторіях та медичних установах також відраховувалися кошти безпосередньо з фонду у кількості 15-27 %. Ці кошти переказувалися Райздоровінспектурам, які за погодженням з райінспекторами Соцзабезу, розподіляли їх по колгоспам, при чому кількість ліжок

і їх „дислокація” встановлювалися Райздоровінспектурами. За розпорядженням НКСЗ УСРР та НКОЗ УСРР, „пологові ліжка” в першу чергу створювалися в колгоспах та селах, які були премійовані за успішне проведення соцзмагання та ударництва, або тих, що йшли „попереду” у виконанні поточних політичних або господарських завдань [10].

Втім, така практика не влаштувала партійне керівництво. ЦК СТВ від 30 травня 1930 р. зазначав: « з боку місцевих організацій (ОВК, Охматдит) (Артемівська, Луганська, Ізюмська округи) помічається тенденція відбирати кошти з фонду допомоги матері-селянці на влаштування ясел та дитмайданчиків, що суперечило постанові Секретаріату ВУЦВК від 14 січня 1930 р., де зазначалося, що всі гроші повинні витратитися на саму матір-селянку та в окремих випадках на дитину [11]».

Постановою ЦК СТВ від 15 травня 1930 р. до судової відповідальності притягалися робітники СТВ, що недбайливо поставились до створення та використання фонду допомоги матері-селянці, що висвітлювалося в пресі, особливо в журналі «Червоне село» [12].

Звісно, що вкрай низьке наповнення бюджету фонду матері-селянки обумовлювалося політичною та економічною ситуацією в країні, а рядові працівники СТВ на містах мусили відповідати за прорахунки керівництва. Наприклад, в звіті станом на 2 серпня 1930 р. голова Луганського СТВ повідомляв, що весною було проведено реконструкцію СТВ і перехід на колективне господарство...багато СТВ самоліквідувалося, а їх кошти перейшли в колгоспи і переплуталися, чи були витрачені не за призначенням (9500 руб. по фонду). Але з тих пір до фонду одержано від Молочарспілки – 150 руб., Окрзерна – 20 руб., Райспілки 54,47 руб. З цих коштів було видано Окрохматдіту 350 руб., при окрсоцзабезі залишилося лише 54,47 руб. на допомогу [13].

Тут варто зазначити, що на той період збільшення емісії значно випереджало збільшення товарообігу, а розрив між купівельною спроможністю грошей та пропозицією товарів постійно збільшувався. В січні 1931 р. в провінції рубль містив у собі лише 8 довоєнних копійок [14].

З 1932 р. у селі стали створюватися каси суспільної взаємодопомоги колгоспів (КСВК), котрі повинні були надавати допомогу колгоспникам і колгоспницям у випадку інвалідності, старості, хвороби, вагітності й пологів, а також і в інших випадках, коли колгоспники й колгоспниці не мали змоги брати участь у виробництві.

На допомогу могли розраховувати лише жінки-біднячки, наймички та обіднілі середнячки при народженні дитини на годування, на оплату транспортних засобів до лікарні, на наймання робочої сили на час польових робіт, якщо останні місяці вагітності чи пологи припадали на цей строк, на наймання хатньої робітниці, якщо в сім'ї не було інших працездатних жінок.

Колгоспи повинні були за власний рахунок створювати та утримувати колгоспні пологові будинки, постійні та сезонні дитячі заклади. На практиці процес заснування та утримання в колгоспах лікарень, дит'ясел, дитсадків та дитмайданчиків забезпечувався ініціативою жіноцтва, при чому, основна увага як партійного керівництва так і на місцях, відводилася заснуванню саме дитячих закладів. Будівництво ясел випереджало будівництво пологових будинків на кілька

порядків [15]. Наприклад, по 80 районах України в 1931 р. дит'ясел було 167,8 % від потреби [16], але в 1932 р., коли в СРСР вже було проголошено вирішення „жіночого питання”, селянкам доводилося їхати за 18-25 км від місця проживання для отримання медичної допомоги при пологах. Тому основними закладами Охматдиту в досліджуваний період на селі були саме дитячі дошкільні установи. Це доводить наміри партійних органів якомога більше жінок залучити до колективної роботи, піклуючись не про вагітну жінку, а намагаючись „розв'язати руки” колгоспницям, які вже мали дітей.

Навіть досі науковцям важко адекватно визначити, як соціально-економічна підтримка інституту материнства на селі у зазначений період вплинула на демографічну ситуацію як в СРСР в цілому, так і в Україні зокрема. Наявні данні суперечать одне одному. Так, у радянській літературі середини 80-х рр. ХХ ст. зазначається, що «цей період (1926-1939 рр. – С.О.) характеризується відсутністю точних даних про демографічні процеси [17]».

У цілому, оцінюючи стан охорони материнства й дитинства в радянській Україні у досліджуваний період, можна сказати, що до кінця розглянутого періоду її система лише почала складатися. Суспільство визнало материнство соціально значимою функцією жінок. Турбота про дітей і матерів була передана державі, що не стала заохочувати роботу колишніх розрізаних недержавних структур і виступила в ролі єдиного монополіста в цій справі.

В області охорони материнства були зроблені кроки з організації загального соціального страхування, що стало основою матеріального забезпечення матерів. Медична і юридична допомога носили масовий характер та, взагалі-то, були доступними. Розгорнулася робота із загального навчання й освіти жінок.

Народження дитини супроводжувалося набором обов'язкових дій з боку державних структур: регулювалося трудове законодавство щодо жінок; вони одержували матеріальне утримання під час до й після пологів; здійснювалося спостереження за здоров'ям матері й дитини. Для організованого надання матерям лікувальної й консультативної допомоги в країні почала створюватися мережа необхідних установ.

Однак держава розглядала жінку в першу чергу як трудівницю, тому введення загальної трудової повинності поставило її в залежність від трудової зайнятості. Вагітність і пологи визначалися як тимчасове вибуття жінок з рядів виробників, тривалість якого держава регламентувала розміром відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Тимчасова втрата матерями працездатності компенсувалася системою соціальних виплат, які не мали фіксованого розміру, обчислювального залежно від прожиткового мінімуму, і становили частку зарплати жінок. Отже, право на матеріальне забезпечення отримували переважно жінки, що мали доход від суспільно корисної праці. Оскільки зарплата жінок була набагато нижче заробітку чоловіків, істотну підтримку сімейному бюджету ці виплати надати не могли.

Література

1. Українська РСР. Вісник соціального забезпечення.-1930.-№7-8.-С.12.
2. Державний архів Луганської області (ДАЛО). Ф. Р – 626 - Луганский окружной комитет социального обеспечения окружного исполнительного комитета Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов, г.Луганск, Луганского округа. – Оп.1. – Д. 352.

Випуск 35

Протоколы заседаний окружного комитета сельского товарищества взаимопомощи. – 4 апреля 1929 – 13 января 1930. – арк.60.

3. ДАЛО. – Ф.Р – 806. Виконавчий комітет Новосвітлівської сільської ради робочих, селянських та червоноармійських депутатів с. Новосвітлівка, Луганського району. Оп.1. – 27.11.1922 – 27.05.1961. – Д.7 Характеристики на розкуркулених, акти на вилучене майно та торговельні листи на розпродане майно за несплату сільгосподатку. – 15.02.1930. – 13.08.1931.– арк.25.

4. ДАЛО. – Ф. Р – 626 – Оп.1. – Д.415. Переписка с райсообесами о выделении фонда помощи матери-крестьянки. – 1 января-2 августа 1930 г. – арк.1.

5. Українська РСР. Вісник соціального забезпечення.-1930.-№5-6.-С.11.; Українська РСР. Вісник соціального забезпечення.-1930.-№9.-С.14.

6. Там само.

7. Українська РСР. Вісник соціального забезпечення.-1930.-№5-6.-С.11,61-62.

8. ДАЛО. – Ф. Р – 626 – Оп.1. – Д.415. – арк. 10.

9. ДАЛО. – Ф. Р – 626 – Оп.1. – Д.415. – арк. 2-3.

10. Українська РСР. Вісник соціального забезпечення.-1930.-№9.-С.14-15.

11. ДАЛО. – Ф. Р – 626 – Оп.1. – Д.415. – арк. 18.

12. ДАЛО. – Ф. Р – 626 – Оп.1. – Д.415. – арк.20.

13. ДАЛО. – Ф. Р – 626 – Оп.1. – Д.415. – арк.21.

14. И.Н. Левичева Проблемы денежного обращения в СССР в конце 1920-х - 1930-х годах. [Электронный ресурс] // Режим доступа: http://www.fox-notes.ru/spravka/fn_st0050.htm. - Заголовок з екрану.

15. Колгоспница України.-1932.- 15 червня.-№ 11.-С.10.

16. ЦДАВО. - Ф.559. Всеукраїнський союз сільськогосподарських колективів і його ліквідком /об'єднаний фонд/ м. Харків. - О.1. - 1927-1933 рр. – Спр.345. Документи про вибори жіночих делегатських зібрань в колгоспах України та роботі районних зльотів жінок-колгоспниць (протоколи, плани, відомості).- 25.10.1930.-15.10.1931.-арк.203.

17. Демографические процессы в СССР 20-80 гг. – М., 1991. – С.20.

Сапицкая Е.М. Социально-экономическая поддержка института материнства и детства на селе в 20-е - 30-е гг. XX в.

Исследуется деятельность фонда помощи матери-крестьянке и других организаций и учреждений по социально-экономической поддержке института материнства и детства в сельской местности в 20-30-е гг. XX ст.

Ключевые слова: охрана материнства, детство, социальные выплаты, фонд помощи матери-крестьянке, союзы товарищеской взаимопомощи, кассы общественной взаимопомощи, колхозы

Sapitskaya H. M. Social and economic support for the institution of motherhood and childhood in the countryside in the 20's - 30's.

An article regards activity of fund to assist mothers and other peasant organizations and institutions of social and economic support of the Institute of mothers and children in rural areas in the 20's and 30's.

Key words: maternity care, childhood, social benefits fund for country-mothers, unions comradesly mutual assistance, mutual assistance fund social, collective-farm

Рецензент: **Михайлюк В.П.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
14.03.2012